

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК (UDC) 94(73)«1917/1922»

<https://doi.org/10.21272/starovyna.2019.54.6>

ГОНЧАРЕНКО А. В.

**ПРОБЛЕМА ОБМЕЖЕННЯ МОРСЬКИХ ОЗБРОЄНЬ
У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США НА ПОЧАТКУ 20-х рр. XX ст.**

У статті досліджено позицію США у питанні обмеження морських озброєнь на початку 20-х рр. XX ст. Охарактеризовані причини, хід та наслідки активізації діяльності Вашингтону у військово-морському напрямку протягом періоду, що вивчається. Досліджено процес формування та реалізації американських ініціатив щодо обмеження морських озброєнь напередодні та під час Вашингтонської мирної конференції 1921-1922 рр. Проаналізовано роль США у врегулюванні зовнішньополітичних протиріч між провідними країнами світу на початку 20-х рр. XX ст.

Ключові слова: США, міжнародні відносини, зовнішня політика, проблема обмеження морських озброєнь.

На початку ХХІ ст. міжнародне співтовариство поставлене перед фактом створення багатополярного світу, в якому однією з провідних країн, яка диктує умови економічної та політичної взаємодії, є Сполучені Штати Америки. Це положення знаходить теоретико-ідеологічне обґрунтування як у самих США, так і за їх межами, в їх становищі світової держави, що має і реалізує свої інтереси в будь-якій точці земної кулі. Шляхом політичного маневрування, угод з політичною елітою, прямого втручання у внутрішні справи країн Вашингтону вдалося зберегти і багато в чому розширити сформовані раніше відносини економічної залежності з країнами «третього світу».

Політико-економічне і військове втручання США у міжнародні відносини переслідувало далекосяжні геостратегічні цілі. Посилення американського впливу у міжвоєнному світі повинно було сприяти активному втручання Білого Дому в міжнародні справи. Методи виконання цього завдання, розроблені архітекторами американської зовнішньої політики у період між двома світовими війнами, стали класичною моделлю посилення експансії Вашингтону у різних частинах світу.

Історіографія зовнішньої політики США у першій половині ХХ ст. у різних її вимірах численна, тому ми обмежимося аналізом найбільш значущих робіт. У зарубіжній історіографії, перш за все, необхідно відзначити праці Р. Шульцингера [1], А. Шлезінгера [2], Г. Кіссинджера [3], Р. Палм Далл [4], Г. Зінна [5], А. Туз [6]. Радянські історики М. Іноземцев [7], З. Солонцов [8], Є. Попова [9], Л. Зубок і М. Яковлев [10], В. Лан [11] активно досліджували американську зовнішньополітичну діяльність протягом періоду, що вивчається. Сучасні російські вчені В. Чернов [12], В. Печатнов і А. Маникін [13] продовжують досліджувати зовнішньополітичний курс США, частково відмовившись від ідеологічних імперативів радянської історіографії. В українській історіографії питання, пов'язані з порушеною нами тематикою, починають розробляються вітчизняними вченими [14; 15].

Гончаренко Анатолій Володимирович - кандидат історичних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна).

Отже, аналіз історіографії проблеми дозволяє переконатися в необхідності її подальшої розробки. Надивлячись на існування робіт, більшість з них поверхнево або тенденційно висвітлюють політику США у контексті проблематики, що вивчається. Саме тому, мета дослідження - проаналізувати позицію США щодо проблеми обмеження морських озброєнь на початку 20-х років XX ст.

Після завершення Першої світової війни 1914-1918 рр. давні як світ суперечки щодо ролі моралі і зацікавленості конкретних держав у міжнародних справах, здавалося б, зважилися на користь переважання етичних і правових норм. Перебуваючи в шоці від катаклізму, що відбувся, багато хто сподівався на кращий світ, вільний наскільки можна від будь-якого роду «Realpolitik», з вини якої, як їм здавалося, загинула значна частина молодого покоління. У ролі каталізатора процесу виступили США, не дивлячись на те, що вони знову перешли до ізоляціонізму. Спадщиною В. Вільсона стало те, що Європа пішла курсом вільсонізму, намагаючись зберегти стабільність за допомогою колективної безпеки. А не за допомогою традиційного європейського підходу, що виявлявся в створенні альянсів і становленні рівноваги сил, навіть за відсутності Америки [3, с. 220].

Провал зовнішньополітичної стратегії президента США Вудро Вільсона після Першої світової війни унаслідок позиції інших великих держав не залишав нічого кращого, як почати будівництво «військової машини грандіозних розмірів», що було непопулярним кроком та не мало реальних ресурсів для здійснення. Профспілкові, жіночі та релігійні організації відразу ж розпочали хвилю протестів проти гонки озброєнь. У США не вистачало людей для флоту, його різке збільшення призвело б до мобілізації чи наймання додаткового персоналу, не кажучи вже про величезні фінансові витрати. Це спричинило б зростання міжнародної напруженості чи нової війни, в якій Вашингтон опинився б вже не в ролі спостерігача, а основного учасника військових дій, на якого тяжкості ведення війни лягли б в повній мірі. Все це завело зовнішньополітичну лінію президента В. Вільсона у глухий кут, з якого він був не в змозі знайти вихід.

Враховуючи досвід попередньої адміністрації, новообраний президент Воррен Гардінг (1921-1923 рр.) і республіканці змінили зовнішньополітичну тактику. Відкинувши ідеї вступу в міжнародні організації, вони, водночас, не пішли і протилежним шляхом. В. Гардінг заявив, що «він не буде продовжувати зовнішню політику Вільсона, а буде проводити дійсну політику миру» [8, с. 37]. У чому вона повинна була полягати? В. Гардінг зазначав, що найбільш мудрою політикою США має бути прагнення домогтися переваги на морі в результаті скорочення озброєнь [16, с. 72-74].

У новій адміністрації провідні позиції займали міністр торгівлі Герберт Гувер, державний секретар Чарльз Г'юз, міністр фінансів Ендрю Меллон. Їх не цікавили імперські химери, вони мали широкі зв'язки з представниками великого бізнесу, тому були прибічниками експансії на більш раціональних позиціях. Для цього необхідно було забезпечити світ для «дипломатії долара». Проте на Далекому Сході з'явилася нова «гаряча точка» - Японія почала посилювати свої позиції у Китаї, який був традиційною сферою американського впливу. Першочерговим завданням Вашингтону було

примирення в Тихому океані і на Далекому Сході. Це співпало з позицією Лондона, який теж був занепокоєний зростанням японської загрози [10, с. 39].

Внаслідок цього саме американська дипломатія виступила з ініціативою скликання міжнародної конференції, під час якої передбачалось вирішити важливі питання післявоєнного врегулювання. 10 липня 1921 р. Ч. Г'юз запропонував скликати міжнародний форум в американській столиці. Офіційна мета конференції полягала в обговоренні обмеження морських озброєнь, вирішенні тихоокеанської та далекосхідної проблем «у дусі ліги Націй» [7, с. 205]. Крім того, передбачалось розробити спільні принципи міжнародних відносин, включаючи питання створення «Асоціації Націй» тощо [13, с. 165].

Продовження колишньої зовнішньої політики проявлялося, перш за все, у підтримці принципів «відкритих дверей» та «рівних можливостей». З цією метою в лютому у Вашингтоні 1922 р. було укладено договір з усіма колоніальними державами, в якому ще раз підтверджувалися ці принципи [17]. Слід зазначити, що ця політика сприяла просуванню Китаю в бік ліквідації нерівноправних угод з іншими державами. У 1928-1931 рр. уряд Чан Кайши, за підтримки Білого Дому, домогся підписання 12 договорів з іншими країнами, включаючи США, про право самостійного митного регулювання.

Білий Дім також не був зацікавлений в гонці озброєнь, тому що в цьому випадку інші держави розпочали б прискореними темпами мілітаризацію, зросла б міжнародна напруженість, проти США могла б утворитися коаліція на кшталт британо-японського союзу. Серед американського населення стала популярна формула «великі військові кораблі обіцяють велику війну, легкі військові кораблі означають малу війну, відсутність військових кораблів не викличе ніякої війни» [18, с. 54].

Республіканці, ангажовані великим бізнесом, готували зниження податку на капітал, а будувати флот за рахунок податку на споживання не дозволяли представники фермерських штатів у Конгресі. Так що вихід у США був лише один - змусити інші провідні країни світу піти на взаємне обмеження озброєнь, розмовляючи з ними вже з позиції економічної переваги Штатів. Саме тому сенатор Бора 14 грудня 1920 р. уніс до білля про військово-морський бюджет спеціальний додаток, згідно з яким президент США уповноважується запросити Велику Британію і Японію на конференцію щодо скорочення і морських озброєнь [9, с. 188].

Вашингтон, у якого були всі можливості створити найсильніший флот у світі (він вже в той час був за чисельністю на другому місці після британського), ініціював міжнародну конференцію щодо скорочення озброєнь, хоча у Лондона чи Токіо для цього було набагато більше причин. Вважати, що Велика Британія і Японія робили ставку на союз між собою, і тому не прагнули до скликання такої конференції, було б помилково. Справа в тому, що до цього часу між двома державами виникли протиріччя, які все більше погіршували відносини між ними. У цей час Японія починає витісняти Велику Британію з ринків Індії, Австралії та Канади. У Китаї Японія стала більш впливовою державою, ніж Велика Британія і США. Якщо японська частка у всьому імпорті Піднебесної склала в 1925 р. 31% китайського

експорту, то британська - лише 10%, а США за обсягом свого експорту до Китаю перегнали Велику Британію ще в 1917 р. [4, с. 213]. Тому американський принцип «відкритих дверей» був вигідний Лондону, і не вигідний Токію.

Японія була однією з найбільш милітаризованих країн того часу і поступово ставала в міжнародних відносинах «другою Німеччиною». Цілі Великої Британії та Японії в зовнішній політиці були принципово різні - якщо перша прагнула не допустити переділу світу і зберегти статус-кво, за що і воювала у Першій світовій, то друга йшла шляхом експансії і милітаризації.

Велика Британія була боржником США, в країні вибухнула серйозна економічна криза, суперництво з Вашингтоном в галузі озброєнь значно б підірвало економіку, призвело б до втрати лідерства у флоті та плетіння у фарватері зовнішньої політики Японії. Тому курс на зближення з США і розрив з Японією був для британського уряду у той час найбільш прийнятним. Крім того, Австралія і Нова Зеландія все частіше декларували невдоволення союзом з Японією і все більше бачили в США захисників «англо-саксонської раси». Продовження конфронтації з Вашингтоном і спроби утримати своє провідне становище, погрожували Лондону втратою довіри своєї власної співдружності, і, в решті-решт, повним розпадом імперії [12, с. 162].

Форін офіс прийняв пропозицію Державного департаменту щодо скликання міжнародної конференції з обмеження морських озброєнь. Це була змушена зробити і Японія. На конференцію також були запрошені Франція та Італія. Цей крок був зумовлений тим, що, по-перше, ці країни суперничали між собою в морських озброєннях, по-друге, вони не могли зрівнятися в цьому питанні з Великою Британією, США і Японією. Париж мав програми будівництва підводного флоту, але до трьох провідних держав йому було далеко. Франція на конференції зайняла позицію байдужості щодо проблеми скорочення лінійних кораблів і крейсерів, але, при цьому, вона опинилася в опозиції іншим учасникам конференції і, перш за все, Великої Британії. З іншого боку, французькі дипломати напередодні конференції намагалися заручитися підтримкою з боку своїх американських колег, і передали у розпорядження США базу Сайгон [12, с. 162]. Фактично, Білий Дім взяв на себе роль об'єднувача різних сил, що протидіяли одна одній. Це була Вільсонівська «Ліга Націй», але тільки в менших масштабах, яка реалізовувалася іншими методами.

Ця теза підтверджується також тим, що цей міжнародний форум за своїми результатами був чимось більшим, ніж просто конференцією щодо обмеження озброєнь. Аналіз його результатів свідчить, що гонка морських озброєнь для США була лише приводом, важелем тиску для здійснення більш широкої програми, яка в цілому не суперечила «доктрині Вільсона».

Дипломатичні консультації, які провів Державний департамент у першій половині 1921 р. засвідчили, що основні міжнародні гравці не сприймали радикального перегляду рішень Паризької мирної конференції 1919-1920 рр., погоджуючись обговорити деякі питання. В решті-решт США запропонували обмежити повістку денну нової конференції обговоренням трьох найважливіших проблем: обмеження морських озброєнь, загальні принципи відносин між великими державами в Азійсько-Тихоокеанському

регіоні і політика щодо Китаю. Практично всі потенційні учасники міжнародного форуму відмовилися обговорювати питання про створення «Асоціації Націй». Найкраще щодо цього висловилися французькі дипломати, які зазначили, що якщо кожен новий американський президент буде створювати свою міжнародну організацію, то замість очікуваної «ери стабільності» світ зануриться у стан хаосу та анархії [13, с. 165-166].

Щодо рішень у Вашингтоні у 1921-1922 рр., безпосередньо морських озброєнь стосувалася лише одна угода. План американської делегації, оприлюднений на конференції державним секретарем Ч. Г'юзом, пропонував досягнення співвідношення по авіаносцях, крейсерах та підводних човнах США, Великої Британії та Японії відповідно 5:5:3 [12, с. 163]. Ця схема передбачала паритет між Вашингтоном і Лондоном. Промова Г'юза викликала загальний подив. Як захоплено зазначав один журналіст, «перше засідання конференції, від якого очікували лише формального обміну думок, пройшло на диво динамічно, чого ніколи не спостерігалось раніше на міжнародних зустрічах дипломатів» [6, с. 497].

У той же час не можна було б погодитися з тією точкою зору, що цей план був спрямований насамперед проти Лондона, оскільки реальне співвідношення флотів трьох країн на момент скликання конференції було 5:5:3,5. За лінкорами співвідношення було на користь США, і Японія мала більш високий показник - 4,5:5,3:3,9 [19, с. 33]. Здійснення програми будівництва флоту додало б США 69 (734928 т.) кораблів і 120 підводних човнів, а Великій Британії тільки 17 кораблів загальними показниками 199380 т. [8, с. 35]. Отже, від запропонованого співвідношення 5:5:3 більше втрачали США і Японія, а не Велика Британія. Це підтверджує тезу про те, що Білий Дім використовував саме питання про співвідношення флотів країн як важіль для проведення в життя більш широких угод, і був готові йти на певні поступки у цьому питанні.

Ще одним підтвердженням того, що для Форін офісису американські пропозиції були прийнятні, є також та обставина, що британська делегація, на відміну від японської, не запропонувала принципових заперечень щодо плану Ч. Г'юза. Глава британської делегації Артур Бальфур у цьому контексті зазначив: «Ми вважаємо, що співвідношення морського флоту між різними державами доречне, що обмеження морського флоту доцільне, ми твердо переконані, що воно буде прийнято» [8, с. 45]. У цілому британські дипломати погодилися з планом Г'юза з незначними застереженнями.

Рішучі заперечення цьому проекту висловила японська делегація. Японський віце-адмірал Кето у своєму офіційному виступі на конференції підкреслив, що «Японія не може прийняти співвідношення 60%, бо цього недостатньо для забезпечення її безпеки», і внаслідок цієї обставини «вона хоче мати співвідношення 10:10:7...» [8, с. 45]. Внаслідок цього, було прийнято рішення, вигравше насамперед для Великої Британії - вона зберегла 20 лінкорів проти 18 у США і 10 у Японії, а щодо авіаносців був визначений паритет між Вашингтоном і Лондоном.

Питання про морські озброєння було відправною точкою для подальших переговорів, і основна боротьба розгорнулася саме тут. Американські представники на конференції спритно маніпулювали

інтересами її учасників з питань морських озброєнь для досягнення більш широких угод. Роз'єднавши в питанні про лінкори і авіаносці інтереси Лондона і Токію, американці, у свою чергу, використовували Париж як протиположність британським претензіям [12, с. 164].

Реально, проект Г'юза передбачав збільшення тоннажу підводного флоту, що був пріоритетним для Франції, яка була нездатною конкурувати за великими кораблями з Великою Британією. Природно, цей момент викликав заперечення з боку британських дипломатів, які пропонували знищити підводний флот. Оскільки ця пропозиція з боку Лондона була неприйнятною, то він запропонував незначні цифри загального тоннажу підводних човнів. На першому місці за підводним флотом опинилися США, потім Велика Британія, за ними слідували Японія, Франція та Італія. Американські делегати, не заперечуючи проти такого співвідношення, значно підвищили цифри тоннажу для кожної зі сторін. Ця пропозиція США була спрямована вже проти Великої Британії, яка не мала можливості будівництва великого підводного флоту, так як ставку робила на великі кораблі.

Що стосується французьких дипломатів, то вони вимагали максимального збільшення підводного флоту. Італія ж погоджувалася на це тільки за умови паритету з Францією. В решті-решт у цьому питанні була прийнята лише резолюція колишнього держсекретаря США Еліу Рута (1905-1909 рр.), який був одним з американських делегатів на цьому міжнародному форумі, про заборону використання підводних човнів проти торгових кораблів.

Власне, під час Вашингтонської конференції США домоглися свого - чітке співвідношення було досягнуто лише по лінкорам та авіаносцям [20], а Велика Британія опинилася в постійній напрузі через те, що її суперники могли будувати великий підводний флот, який міг загрожувати комунікаціям Британської імперії. Проте Лондон зберіг за собою перше місце в загальному тоннажі флоту, який він був змушений тепер ділити з Вашингтоном. Крім того, договір передбачав взаємні гарантії недоторканності тихоокеанських володінь США, Франції, Великої Британії та Японії. Це означало, що США опинилися гарантом існуючої системи для всіх сторін.

Спираючись на досягнуті позиції, Державний департамент домігся досягнення своїх головних зовнішньополітичних завдань. «Угода чотирьох», укладена між США, Великою Британією, Японією і Францією, що передбачала розірвання британсько-японського союзу, означала, що район Тихого океану переходив під панівний вплив Вашингтону, так як він виступив гравцем, що використовує протиріччя між трьома основними країнами у власних інтересах.

«Угода дев'яти держав», що спиралася на «Угоду чотирьох», закріплювала перемогу американського зовнішньополітичного курсу на Далекому Сході, підтверджувала принцип «відкритих дверей» у Китаї і гарантувала недоторканність його території [17].

Головним результатом Вашингтонської конференції 1921-1922 рр. була не угода щодо обмеження морських озброєнь, фактично її ніхто не дотримувався, а юридичне оформлення елементів «неоколоніальної» системи, запропонованої Сполученими Штатами поки що в локальному

контексті. Характерним елементом цієї системи була згода провідних держав під егідою США, що сформувалася з метою спільної політики щодо залежних і відсталих країн, у даному випадку Китаю. Піднебесна найкраще підходила для цього, оскільки була величезним ринком, якій спочатку не був повністю прив'язаний до жодної з колоніальних держав. Не випадково міжнародний форум у Вашингтоні був охарактеризований як найбільше досягнення американської дипломатії.

Незважаючи на те, що досягнення республіканців у зовнішній політиці США з локальних питань виявилися куди більш конкретними, ніж спроби глобально вирішити проблему становлення нової системи міжнародних відносин, ці досягнення виявилися вельми відносними. Провідні країни світу ще йшли на поступки Білому Дому в окремих питаннях, але принципово вони не були готові прийняти схему взаємин, запропоновану Штатами, як не були готові і прийняти пропозиції В. Вільсона в тому вигляді, в якому він їх розумів. Саме тому американські зовнішньополітичні досягнення виявлялися нетривалими.

Справі заважала Японія, яка належала до другого ешелону розвитку капіталістичних держав, і, в силу свого географічного положення, потребувала експансії і створення власної колоніальної імперії. У багатьох моментах інтереси Токіо були подібні до інтересів Центральних держав, які під час Першої світової війни боролися за переділ світу на свою користь. Проте вони були розгромлені, а Японія тільки посилилася. Оскільки британсько-японську угоду було розірвано, Японії не залишалося нічого, окрім як продовжити гонку озброєнь і посилити експансію на Далекому Сході не рахуючись з укладеними угодами. Крім того, Японія мала найбільший товарообіг з Китаєм у порівнянні з іншими великими державами, і ділитися ним із США вона не збиралася [12, с. 167].

Саме Токіо першим порушив Вашингтонські угоди - вже через кілька місяців після конференції японці ухвалили програму будівництва військового флоту. Крім того, на озброєння був узятий принцип, відповідно до якого необхідно було збільшити флот до розмірів американського. Цікаво, що загальний тоннаж флоту інших країн (крім США і Японії) став не тільки збільшуватися, але й зменшуватися. Однак це відбувалося унаслідок переозброєння. Так, Велика Британія після закінчення Вашингтонської конференції до 1926 р. заклала 15 крейсерів проти 13 у США, а асигнування на військові цілі склали 904 млн. дол. проти 554 млн. дол. у США. Зменшення загального тоннажу британського флоту пояснюється також тим, що Великій Британії довелося поділитися своєю морською міццю з Канадою та Австралією [8, с. 61].

Досягнення США на міжнародній арені були нівельовані поведінкою інших держав. У такій ситуації робиться спроба підкріпити свої дії на дипломатичному терені фінансовою експансією в Європу. Європейські країни, що стали за роки війни боржниками Вашингтону, були змушені розплачуватися за свої борги золотом, в результаті чого у США до середини 1924 р. перебувала майже половина його світового запасу. Військові борги Великої Британії в 15 разів перевищували її золоті запаси, незважаючи на те, що Велика Британія перебувала на лідируючих позиціях з видобутку золота

[11, с. 175]. Використовуючи спроможність сплати боргів золотом, американське керівництво вирішило реалізувати фінансову схему, за допомогою якої в Європі створювалася б система противаги і балансу сил, причому під загальним контролем з боку Білого Дому, який би забезпечував економічну базу для такої системи.

Перш за все, Штати відмовилися від варіанту сплати боргів товарами, незважаючи на те, що їх економіка залишалася в основному видобувною, за винятком окремих галузей (автомобілебудування). У 1927 р. на частку США доводилося 44% світового виробництва кам'яного вугілля, 52% сталі, 60% міді і 70% нафти [11, с. 187]. Експорт до Європи зріс в 2 рази, причому це був переважно експорт продуктів видобувної промисловості.

20-ті рр. XX ст. - це період процвітання у США. Безробіття скоротилося з 4,27 млн чоловік у 1921 р. до трохи більше 2 млн чоловік у 1927 р. Зростав загальний рівень зарплат по країні, 40% всіх родин, що мали дохід більше 2000 дол. на рік, мали можливість придбати технічні новинки - автомобілі, радіоприймачі, холодильники [5, с. 291]. Автомобілі, виробництво яких значно збільшилося у період «проспериті», споживалися на внутрішньому ринку. У 1919-1920 рр. зареєстрований автомобільний парк збільшився на 19 млн. машин [11, с. 96]. Сполученим Штатам, у зв'язку з їх великою територією, автомобілі були потрібні більше, ніж Західній Європі, й у американців було більше можливостей для їх купівлі. Так, наприклад, у Філадельфії, заробітна плата була в 2 рази вище, ніж у Лондоні, в 2,5 рази вище, ніж у Копенгагені, в 3 рази вище, ніж у Парижі, в 3,5 рази вище, ніж у Берліні і в 4,5 рази вище, ніж в Римі. При цьому автомобілебудування в роки «проспериті» становило 12,7% всієї обробної промисловості, а кількість зайнятих у цій сфері дорівнювала 7,1% цієї промисловості [21, с. 164]. Схожа ситуація, пов'язана з продажем у розстрочку, спостерігалася і в інших галузях обробної промисловості. Так, у 1924-1926 рр. 75% автомобілів, 65% пирососів і 80% патефонів були продані в розстрочку. Роздрібний продаж у кредит всередині країни досяг суми від 5 до 8 млрд. дол., що в 1,5 рази перевищувало суму всього експорту США [11, с. 195].

Отже, експорт США був експортом переважно продукції видобувної промисловості. Саме тому відмова від товарної форми повернення боргів ускладнювала економічну ситуацію в США і Європі. Однобічний розвиток економіки США в умовах ізоляції від іноземних промислових товарів був однією з причин краху «проспериті» і початку «Великої депресії» 1929-1933 рр.

З іншого боку, виплата боргів Вашингтону була пов'язана з репараційними виплатами Німеччини. США запропонували схему, відповідно до якої вони фінансують Німеччину та сплачують репарації союзникам, останні, в свою чергу, повертають борги Штатам. Тим самим союзники ставилися б в залежність від вирішення репараційного питання, а Берлін отримував можливість цим маніпулювати. Зменшення репараційних виплат Німеччиною, а потім і відмова від них призвела до нового піднесення цієї країни в Європі, яка, як переможена у війні країна, не тільки не платила борги, а й отримувала допомогу з боку Вашингтона та Лондона [12, с. 170].

У цій ситуації архітектори американської зовнішньої політики виходили з концепції «балансу сил», дозволивши втягнути свою країну в

традиційну політику протистояння великих держав. Вона стала однією з них, хоча і найбагатшою, але її почали розглядати лише як одну з багатьох країн, яка не володіє особливим моральним авторитетом. Саме цим і пояснюється поразка США на дипломатичній арені наприкінці 20-х рр. Ситуація не була утримана, депресія знищила традиційні економічні важелі тиску. З одного боку, політика на посилення Німеччини, яку також підтримувала Велика Британія, а з іншого боку, фактичний провал ідеї Ліги Націй та системи колективної безпеки, в решті-решт призвели до посилення популярності ідей фашизму і виникнення Другої світової війни. Цьому також сприяли посилення Японії, невдача політики викорінення радянської влади в Росії та ін.

Період 20-х рр. XX ст. у зовнішній політиці США був не стільки періодом ізоляціонізму, скільки боротьби за свої комерційні інтереси у світі і проведення політики «відкритих дверей» для знищення монопольного становища Великої Британії і Франції в деяких регіонах [1, с. 144]. Розбіжності серед провідних країн сприяли зростанню антиколоніальних настроїв у світі. Тенденція об'єднання проти великих держав ще з більшою силою проявилася на початку 30-х рр., що було пов'язано з «Великою депресією» і, як наслідок, поширенням у світі революційних і радикальних ідей - комунізму, панісламізму, паназійства та ін.

Звичайно, не можна стверджувати, що в цих явищах не було провини провідних світових держав, які, найчастіше, не рахувалися з інтересами населення залежних країн і не поспішали проводити в життя соціально-економічні реформи. Ще задовго до депресії до таких реформ закликав президент США Вудро Вільсон, але його тоді не захотіли слухати. Далеко не завжди метрополії відповідали своїй цивілізаторській ролі, яка, відповідно до ідеї мандатної системи і Ліги Націй, передбачала забезпечення сталого розвитку підмандатних та інших залежних від них територій.

Таким чином, на початку 20-х рр. XX ст. відбулись певні зміни в системі міжнародних відносин і ролі в ній США. Не дивлячись на ізоляціоністську позицію, зайняту Вашингтоном, Білий Дім продовжує політику забезпечення «відкритих дверей» і «рівних можливостей», сприяючи ліквідації нерівноправних угод іноземних держав з Китаєм, а також намагається вплинути на позицію європейських країн і Японії у питанні військово-морського суперництва та обмеження морських озброєнь. Активно використовуючи всі переваги, які США надавав статус найбагатшої країни та світового кредитора, Державний департамент посилив американський вплив в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Новій республіканській адміністрації вдалося компенсувати невдачі Паризьких рішень 1919-1920 рр. та розпочати конструювання нової моделі міжнародних відносин, в якій би США займали провідне місце. Цьому сприяв успіх американської дипломатії на Вашингтонській мірній конференції 1921-1922 рр. Проте конфлікт між колишніми союзниками в межах Антанти був лише згладжений, а не врегульований. Останнє призвело до посилення експансії американського капіталу в Європу внаслідок значного економічного зростання в середині країни.

1. *Shulzinger R.D. American Diplomacy in the Twentieth Century* / R.D. Shulzinger. N.-Y.: Oxford University Press, 1984. 390 p.
2. *Шлезингер А.М. Циклы американской истории* / А.М. Шлезингер. М.: Прогресс, 1992. 687 с.
3. *Киссинджер Г. Дипломатия* / Г. Киссинджер. М.: Ладомир, 1997. 848 с.
4. *Palme Dull R. World Politics. 1918-1936* / R. Palme Dull. N.-Y., 2007. 388 p.
5. *Зинн Г. Американская империя. С 1492 года до наших дней* / Г. Зинн. М.: Алгоритм, 2014. 752 с.
6. *Туз А. Всемирный потоп. Великая война и переустройство мирового порядка, 1916-1931 годы* / А. Туз. М.: Издательство Института Гайдара. 2019. 643 с.
7. *Иноземцев Н.Н. Внешняя политика США в эпоху империализма* / Н.Н. Иноземцев. М.: Госполитиздат, 1960. 762 с.
8. *Солонцов З.М. Дипломатическая борьба США за господство на море и противоречия империалистических держав* / З.М. Солонцов. М.: ИМО, 1962. 416 с.
9. *Попова Е.И. США: борьба по вопросам внешней политики 1919-1922 гг.* / Е.И. Попова. М.: Международные отношения, 1966. 355 с.
10. *Зубок Л.И., Яковлев Н.Н. Новейшая история США. 1917-1968* / Л.И. Зубок, Н.Н. Яковлев. М.: Просвещение, 1972. 370 с.
11. *Лан В.И. США: от первой до второй мировой войны* / В. Лан. М.: Наука, 1976. 496 с.
12. *Чернов В.В. Трансформация колониальной системы в первой трети XX века* / В.В. Чернов. Дис. ...канд. ист. наук: 07.00.15. СПб., 2006. 192 с.
13. *Печатнов В.О., Манькин А.С. История внешней политики США* / В.О. Печатнов, А.С. Манькин. М.: Международные отношения, 2012. 672 с.
14. *Гончаренко А.В. Становлення світової політики США наприкінці XIX - на початку XX ст.* / А.В. Гончаренко // Сумський історико-архівний журнал. 2018. № XXX. С. 62-74.
15. *Гончаренко А.В. США та колоніальне питання в міжнародних відносинах: 1918-1921 pp.* / А.В. Гончаренко // Сумський історико-архівний журнал. 2018. № XXXI. С. 56-65.
16. *Vinson J.Ch. The Parchment Peace: The United States Senate and the Washington Conference, 1921-1922* / J.Ch. Vinson. Athens: University of Georgia Press, 1955. 259 p.
17. *Treaty Between the United States of America, Belgium, the British Empire, China, France, Italy, Japan, the Netherlands, and Portugal. Signed at Washington February 6, 1922* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr22-01.asp.
18. *Lippman W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic* / W. Lippman. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p.
19. *Иванов Л., Смирнов П. Англо-американское морское соперничество* / Л. Иванов, П. Смирнов. М.: Институт мирового хозяйства и мировой политики, 1933. 319 с.
20. *Treaty Between the United States of America, the British Empire, France, and Japan, Signed at Washington December 13, 1921* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr1921.asp.
21. *Soule G. Prosperity decade: From War to Depression, 1917-1929* / G. Soule. N.-Y.: Rinehart and Company, 1947. 365 p.

References

1. *Shulzinger R.D. American Diplomacy in the Twentieth Century* / R.D. Shulzinger. N.-Y.: Oxford University Press, 1984. 390 p.
2. *Shlezinger A.M. Cikly amerikanskoj istorii* / A.M. Shlezinger. M.: Progress, 1992. 687 s.
3. *Kissindzher G. Diplomatiya* / G. Kissindzher. M.: Ladomir, 1997. 848 s.
4. *Palme Dull R. World Politics. 1918-1936* / R. Palme Dull. N.-Y., 2007. 388 p.
5. *Zinn G. Amerikanskaja imperija. S 1492 goda do nashih dnei* / G. Zinn. M.: Algoritm, 2014. 752 s.
6. *Tuz A. Vsemirnyj potop. Velikaja vojna i pereustrojstvo mirovogo porjadka, 1916-1931 gody* / A. Tuz. M.: Izdatel'stvo Instituta Gajdara. 2019. 643 s.
7. *Inozemcev N.N. Vneshnjaja politika SShA v jepohu imperializma* / N.N. Inozemcev. M.: Gospolitizdat, 1960. 762 s.
8. *Soloncov Z.M. Diplomaticeskaja bor'ba SShA za gospodstvo na more i protivorechija imperialisticheskij derzhav* / Z.M. Soloncov. M.: IMO, 1962. 416 s.
9. *Popova E.I. SShA: bor'ba po voprosam vneshnej politiki 1919-1922 gg.* / E.I. Popova. M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1966. 355 s.
10. *Zubok L.I., Jakovlev N.N. Novejshaja istorija SShA. 1917-1968* / L.I. Zubok, N.N. Jakovlev. M.: Prosveshhenie, 1972. 370 s.

11. Lan V.I. SShA: ot pervoj do vtoroj mirovoj vojny / V. Lan. M.: Nauka, 1976. 496 s.
12. Chernov V.V. Transformacija kolonial'noj sistemy v pervoj tretej XX veka / V.V. Chernov. Dis. ...kand. ist. nauk: 07.00.15. SPb., 2006. 192 s.
13. Pechatnov V.O., Manykin A.S. Istorija vneshnej politiki SShA / V.O. Pechatnov, A.S. Manykin. M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 2012. 672 s.
14. Honcharenko A.V. Stanovlennja svitovoyi polityky SShA naprykintsi XIX - na pochatku XX st. / A.V. Honcharenko // Sums'kyi istoryko-arkhivnyy zhurnal. 2018. XXX. S. 62-74.
15. Honcharenko A.V. SShA ta kolonial'ne pytannya v mizhnarodnykh vidnosynakh: 1918-1921 rr. / A.V. Honcharenko // Sums'kyi istoryko-arkhivnyy zhurnal. 2018. XXXI. S. 56-65.
16. Vinson J.Ch. The Parchment Peace: The United States Senate and the Washington Conference, 1921-1922 / J.Ch. Vinson. Athens: University of Georgia Press, 1955. 259 p.
17. Treaty Between the United States of America, Belgium, the British Empire, China, France, Italy, Japan, the Netherlands, and Portugal. Signed at Washington February 6, 1922 [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr22-01.asp.
18. Lippman W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic / W. Lippman. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p.
19. Ivanov L., Smirnov P. Anglo-amerikanskoe morskoe sopernichestvo / L. Ivanov, P. Smirnov. M.: Institut mirovogo hozjajstva i mirovoj politiki, 1933. 319 s.
20. Treaty Between the United States of America, the British Empire, France, and Japan, Signed at Washington December 13, 1921 [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/tr1921.asp.
21. Soule G. Prosperity decade: From War to Depression, 1917-1929 / G. Soule. N.-Y.: Rinehart and Company, 1947. 365 p.

Гончаренко А. В.

кандидат исторических наук, доцент, Сумской национальный аграрный университет (Украина)

ПРОБЛЕМА ОГРАНИЧЕНИЯ МОРСКИХ ВООРУЖЕНИЙ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ США В НАЧАЛЕ 20-х гг. XX в.

В статье исследована позиция США в вопросе ограничения морских вооружений в начале 20-х гг. XX в. Охарактеризованы причины, ход и последствия активизации деятельности Вашингтона в военно-морском направлении в течение изучаемого периода. Исследован процесс формирования и реализации американских инициатив по ограничению морских вооружений накануне и во время Вашингтонской мирной конференции 1921-1922 гг. Проанализирована роль США в урегулировании внешнеполитических противоречий между ведущими странами мира в начале 20-х гг. XX в.

Ключевые слова: США, международные отношения, внешняя политика, колониализм, проблема ограничения морских вооружений.

Goncharenko A.V.

PhD (History), Associate Professor of Sumy National Agrarian University (Ukraine).

THE PROBLEM OF NAVAL WEAPONS' LIMITATION IN FOREIGN POLICY OF THE USA IN THE EARLY 20-IES OF XX CENTURY

The article researches the position of the United States on the issue of naval arms restriction in the early 20-ies of the XX century. There are outlined causes, the course and the consequences of the intensification of Washington's naval activity during the investigated period. It is explored the process of formation and implementation of the US initiatives to limit naval weapons before and during the Washington Peace Conference of 1921-1922. The role of the USA in the settlement of foreign policy contradictions between the leading countries of the world in the early 20-ies of the XX century is analyzed.

In the early 20's of the XX century there have been some changes in the international relations system and the role of the USA in it. Despite the isolation stance taken by Washington, the White House continues its policy of «open doors» and «equal opportunities», promoting the elimination of unequal agreements between foreign countries with China, and attempts to influence the position of European countries and Japan in the naval contest issues and limitation of naval weapons. Taking full advantages, which were giving the United States' the richest country and world creditor status, the US Department of State has stepped up its US impact in the Asia-Pacific region. The new Republican administration succeeded in offsetting the failures of the Paris Decisions of 1919-1920 and began to

construct a new model of international relations in which the United States would occupy a leading position. The success of US diplomacy at the Washington Peace Conference of 1921–1922 contributed to this. However, the conflict between the former allies within the Entente was only smoothed out and not settled. The latter has led to increasing US capital expansion into Europe due to the significant economic growth in the country.

Despite the fact that the Republicans' achievements in US foreign policy on local issues have been much more specific than trying to solve the problem of a new system of international relations globally, these achievements have been rather relative. Leading countries in the world were still making concessions to the White House on separate issues, but in principle they were not ready to accept the scheme of relations offered by the States. That is why American foreign policy achievements have been impermanent.

Key words: the USA, international relationships, foreign policy, problem of naval weapons' limitation.

Отримано 09.06.2019